

Släkten Ysing under 1600-talet

av Ulf Persson

Uppsatsen först publicerad i Karlskoga Hembygdsförenings årsskrift Karlskoga bergslag 2007 (med vissa bilder som här uteslutits).

Släkten Ysing torde vara mest känd som ägare av Valåsens bruk strax utanför Karlskoga. Det är också riktigt att bruket under drygt 90 år ägdes och leddes av tre generationer Ysing och att bruket då genomgick en kraftig utveckling. Familjen var dock länge i första hand en köpmannafamilj, bosatt och verksam i Örebro.

Märkligt nog är ganska lite känt om släktens ursprung och ankomst till Sverige. Jag har dock påträffat en del uppgifter som belyser släktens tidiga historia i vårt land och hur man anpassade sig till de nya förutsättningarna och integrerades i den svenska bruksvärlden. I det följande försöker jag att inte bara ge namn på personer utan också att sätta in dem i ett sammanhang och i en miljö. De uppgifter som står till buds från 1600-talet om köpmän och brukspatroner är knapphändiga och fragmentariska men man kan ändå genom att sammanställa upplysningar från olika håll bilda sig en viss uppfattning om den tidens förhållanden.

Släkten Ysing ingår i min forskning kring bruk och bruksgrundare i Närke och Karlskoga bergslag under främst 1600-talet. Denna artikel är sammanställd ur pågående forskning och gör inte anspråk på fullständighet. Det bör också noteras att artikeln handlar om släkten Ysing och att driftförhållandena vid Valåsen och övriga berörda bruk ej behandlas närmare.

De första Ysingarna i Sverige

Enligt ett numera förkommet epitafium¹ i Örebro kyrka var Gert Ysing född 1603 i Stade i närheten av Bremen. Hans närvaro i Örebro är belagd i vart fall från 1636². Hur och när han kom till Sverige är okänt men man kan tänka sig olika scenarier. Kontakterna mellan Sverige och särskilt norra Tyskland var vid denna tid livliga och många tyskar flyttade till Sverige. Flera tyskar fann vägen till Örebro vid denna tid, t ex Nicodemus Ahusen, Mikael Dankwardt, Carsten Otter, Hans Meinich och Hans Moback³.

När det gäller *Gert Ysings* ursprung kan man notera att han ibland kallas Gert Arendtsson Ysing. Fadern skulle alltså ha hetat Arendt. Det är möjligt att han kommit till Stade söder ifrån eftersom namnet Ysing finns belagt bland annat i staden Emmerich⁴ vid Rehn och namnet Arendt kan leda tankarna till Holland. Det var inte ovanligt att folk vid denna tid flyttade från södra Tyskland och Nederländerna upp mot östersjökusten. I Stockholms stads tänkebok från 1620-talet nämns en Arendt Ysing eller Hysing som skraddarålderman men det har inte gått att belägga någon koppling till Gert Ysing i Örebro.

Agneta Ysing, syster till Gert, gifte sig 1635 i Göteborg med Nicolaij Burmester, då ganska nybliven kyrkoherde i Tyska Kyrkan i staden. Burmester hade kommit som skolmästare och präst från Lübeck till Göteborg några år tidigare. Agneta bodde kvar i Göteborg även sedan mannen hastigt gått bort 1654. Hon är flera gånger noterad som dopvittne i Tyska Kyrkan, sista gången i december 1667. Hon saknas i dödboken i Göteborg men det framgår av en notis i Örebro kyrkas räkenskaper att hon begravdes där 1691 i juni, även om hennes namn felaktigt anges till Augusta Burmester. Det framgår dock att hon är faster till Johan Ysing, som svarade för begravningen.

I Göteborg fanns även en *Catharina Ysing*, med stor sannolikhet även hon en syster till Gert Ysing. Catharina gifte sig 1631 med Lorentz Syvers i Göteborg. Sex av parets barn begravdes under perioden 1636-1656 men det är inte klarlagt om paret hade fler barn, eftersom

dopböckerna saknas i församlingen för tiden före mitten av 1600-talet. Catharina begravdes i Christine församling 1665 och Lorentz Sivers året därpå.

Det är intressant att notera släkten Ysing så pass tidigt i Göteborg. Staden grundlades på sin nuvarande plats av Gustav II Adolf och fick sina stadsprivilegier 1623. Vad kungen eftersträvade var en handelsstad på västkusten som gjorde beroendet av Öresund mindre och som även kunde bidra till att bättre försvara tillträdet till västerhavet. Man bör hålla i minnet att relationerna mellan Sverige och Holland vid den aktuella tiden var både omfattande och goda. Holländska köpmän hade, bland annat mot säkerhet i framtida kopparleveranser, givit stora lån till Sverige för att möjliggöra betalningen av Älvsborgs lösen enligt avtalet med danskarna. Slutbetalning skedde 1619 och det totala belopp som betalades var en miljon daler i silvermynt. Man försökte, och lyckades också, att locka till sig holländska och tyska invandrare men även skotska och en del andra nationaliteter. Det kom inte bara köpmän utan olika slag av hantverkare, präster, lärare, läkare, militärer till den nyanlagda staden. Kungen uppmuntrade, eller t o m uppmnade, svenskar att flytta in till Göteborg, särskilt från stadens föregångare i närheten.

Många av invandrarna den första tiden verkar ha kommit från norra Tyskland, bland annat Lübeck. Så grundades redan tidigt en tysk församling med tyska präster och tyska som språk i kyrkan. Församlingen kallades småningom Christine församling och det bestämdes att det skulle finnas en svensk präst i församlingen som predikade på svenska. Kyrkböckerna för denna församling finns delvis kvar från mitten av 1620-talet och i sin helhet från 1650-talet. De har också givits ut i tryckt form, vilket självfallet underlättar för sentida forskare.

Den fråga man gör sig, men inte nu kan besvara, är om även Gert Ysing kom till Göteborg när man sökte locka till sig nya borgare. Han var i rätt ålder, född 1603, för att attraheras av såväl äventyret som möjligheterna. Tyvärr vet vi inget om hans familjebakgrund eller utbildning eller yrkeserfarenhet i Tyskland före överresan till Sverige⁵.

Valåsen

Valåsen hade tagits upp på kronans mark år 1584 av *Björn Jonsson*. Valåsen, som alltså var ett kronohemman, övertogs sedermera av sonen *Sven Björnsson*. Sven sålde 1631 hemmanet⁶ till borgmästaren *Arvid Bengtsson* i Örebro med förbehåll att han och hustrun skulle få sitta kvar under sin livstid. Makarna saknade bröstarringar.

Arvid Bengtsson satte redan 1632 upp en liten hammare, vilken blev den första i Karlskoga socken. Vid slutet av 1630-talet sålde han sitt engagemang i Valåsen till örebroköpmannen *Gert Ysing*, vilken 1648 fick tillstånd att anlägga ytterligare en hammare på ett musköthålls avstånd ovanför den första. Året därpå erhöles tillstånd att slå knippjärn och allehanda plåtar⁷

Ysing i 1600-talets Örebro

Även om vi saknar närmare uppgifter om när och hur Gert Ysing kom till Örebro har vi ändå en del hållpunkter. Av tidigare nämnt epitafium⁸ kan slutsatsen dras att han var gift två gånger. För detta talar dessutom det stora tidsavståndet mellan hans första och sista barn, troligen minst 27 år. Av själva gravstenen⁹ tycks framgå att han redan 1641 fått begrava två barn. Det är en stor glugg till nästa kända barn som föddes i oktober 1647¹⁰. Det finns dock även andra rätt stora gluggar mellan barnen. Den avgörande punkten torde emellertid vara uppgiften 1687, när *Johan Ysing* erhåller fasta på Valåsen, att han då var gift med sin styvsyster.

Att den första av hustrurna var syster till Börje Olofsson Cronberg är helt klart¹¹. Gert Ysing inleder även sina brev¹² till Börje med "Hochgeehrter Herr Schwager" eller liknande. Även Hans Moback¹³ var sväger till Börje Cronberg. Gert Ysing omnämner även rådmannen i

Örebro Olof Rynning¹⁴ som sin svåger men det kan bero på att Rynning i sitt tredje äktenskap var gift med en släkting till Gert Ysing. Ysings andra hustru är för övrigt obekant¹⁵. Det finns flera bevis för att Gert Ysing redan på 1630-talet var engagerad i järnhanteringen i Örebro. Han var också intressent i sjudningen vid Dylta bruk¹⁶. Det fanns ett tryck från myndigheterna på de större köpmännen, som hade de ekonomiska möjligheterna, att engagera sig inom bruksverksamheten. Inte minst gällde det i Närke, där Carl Bonde under en period var landshövding. Kronans ambition var att förädla järnet inom landet och sälja det på export i form av stångjärn. För detta krävdes stångjärnshammrar och Ysing förvärvade på något sätt Valåsens hammare från Arvid Bengtsson.

Gert Ysing var bosatt i Örebro och inget tyder på att han vistats vid Valåsen någon längre tid. I Örebro hade han troligen egen gård på södra sidan om ån men i vart fall i slutet av 1660-talet var han hyresgäst hos Elias Larsson Linderoth. Var Johan bodde efter faderns död, innan han i början av 1680-talet alltså kom att ha sin fasta boning på Valåsen, kan inte säkert sägas. Att han länge behöll kontakten med Örebro framgår på olika sätt, inte minst genom att Johan förekommer åtskilliga gånger i domboken för rådhusrätten och magistraten. Man kan också se från stolsindelningen i Örebro kyrka att Johan, i likhet med många andra ståndspersoner, behöll och betalade för sina platser i kyrkan även sedan de flyttat från staden.

Gert Ysings barn

Alla de av Gert Ysings söner som uppnått vuxen ålder torde ha gått på Örebro skola. Jonas och Conrad skrevs in samtidigt 1644 och Johan 1646¹⁷. Petter bör ha skrivits in vid mitten av 1660-talet, men för denna tidsperiod saknas skolmatrikel.

Jonas (omkr 1635 – 1687)

Det är inte känt var Jonas tillbringade sina yngre år. Han kom i vart fall i tjänst¹⁸ hos sin morbror Börje Cronberg i Stockholm men blev sedan sin egen handelsman i Stockholm fram till sin död 1687. Han gifte sig i början av 1670-talet med Catharina Danielsdotter, dotter till bryggaren i Stockholm Daniel Johansson. Med henne hade han tre kända barn, nämligen Catharina (f 1674), Gert (f 1676, d s å) och Daniel (f 1677). Hustrun dog samma år som Daniel föddes och Jonas gifte om sig 1679. Inga barn är noterade i detta senare äktenskap. Jonas själv dog i oktober 1687 och efterlämnade betydande tillgångar, vilka visar att han bedrev omfattande affärer. Hans bouppteckning är bevarad.

Catharina kom liksom många döttrar till ståndspersoner vid denna tid att gifta sig med en betydligt äldre man. I hennes fall var det apotekaren Georg Brandt som gifte sig för tredje gången. Han var född 1647 på ön Femern i Tyskland och alltså 27 år äldre än henne. Vid giftermålet 1693 hade han ganska nyligen tillträtt som brukspatron på Riddarhyttan i Skinnskattebergs socken och makarna bosatte sig där. Tre barn föddes i äktenskapet, varav sonen Georg (1694-1768) gick en lysande karriär som kemist till mötes. Sonen Carl (f 1697) fortsatte som brukspatron på Riddarhyttan.

Catharina Ysing (fru Brandt) dog sannolikt 1704, varefter mannen året därpå gifte om sig för fjärde gången, nu med Elisabeth Brink (1684-1745). I det äktenskapet föddes 1706 dottern Anna Margareta.

Daniel studerade vid Uppsala universitet men har ej påträffats i universitetets matrikel. Däremot finns han inskriven i Stockholms nation den 30 november 1696. Han skrev 1698 verser vid Carl Hässlers död, av vilka framgår att denne varit något av en far för honom. Carl Hässler var bror till en förutvarande rektor vid Örebro skola, Antoni Caroli Hässler. I början av 1704 satt Daniel i arrest hos stadsvakten i Stockholm och var i dåligt skick enligt läkarintyg 18 februari 1704. Den 20 maj samma år skrev han till kungen med hemställan om att bli fri.¹⁹ Detta är det senaste som är känt om honom.

Conrad (1637 – 1671)

Conrad gick den akademiska vägen efter att först ha gått i Örebro skola och därefter Strängnäs gymnasium. 1651 begav han sig till sin faders hemstad Stade, där han enligt en i stort sett samtida uppgift studerade ännu 1654. Från Stade begav han sig till Helmstedts universitet, där han fortsatte studierna till dess att han av sina föräldrar hemkallades 1658. Han begav sig till Uppsala universitet, där han 1663 disputerade på avhandlingen *De principiis cognitionis* under P Fortelius. Samma år for han vidare till universitetet i Greifswald och sedan vidare till Rostock och Hamburg. Han skaffade sig där ett gott namn men på föräldrarnas begäran kom han åter till Sverige och blev efter rekommendation till förmyndarregeringen utnämnd till *Professor Physices, Botanices, Anatomiae et Medicinae* i Pernau genom ett konfirmationsbrev i november 1668. På grund av de rådande tiderna kunde tjänsten dock inte tillträdas omgående men han kallades av riksrådet och guvernören Bengt Horn till informator för hans söner. Conrad accepterade och blev så uppskattad av Horn att han lades i dennes familjegrav sedan han hastigt insjuknat och dött i februari 1671²⁰.

Johan (omkr 1639 – 1715)

Johan blev den son som stannade kvar i Örebro och tog över faderns verksamhet där och på Valåsen efter att på 1680-talet ha löst ut sina syskon. Det är inte känt var han tillbringade sina första ca 15 år i arbetslivet. 1669 lär han ha varit bruksförvaltare vid Garphyttan²¹, men synes inte ha varit mantalsskriven där. Under de sista åren av faderns levnad verkar han i vart fall ha deltagit aktivt i rörelsen och är den som skriver brev till Börje Cronberg. Han antogs den 5 december 1671 som borgare i Örebro med stadssekreteraren, sedermera borgmästaren Engelbrecht Reben som löftesman²².

Johan torde ha gift sig 1672, samma år som dottern Catharina uppges vara född. Efter dottern Christina, som uppges född i slutet av 1674, är det sedan ett hopp till ca 1680, då sonen Gerhard föddes. Ett studium av mantalslängderna 1672-1684 för Örebro skulle kunna indikera att Johan var gift två gånger men detta motsägs av andra uppgifter. I vart fall var han senast från 1680 gift med sin egen styvsyster Catharina Persdotter. Barnen efter Gerhard är noterade i Karlskoga dopbok såsom födda på Valåsen, vilket skulle kunna indikera att familjen har sin fasta bostad där från början av 1680-talet. Johan anges i 1684 års mantalslängd för Örebro skola skrivas i Karlskoga.

1684 kunde Johan tillsammans med sin syster Christina inbörda bruket Hagbyhammar omedelbart utanför Nora, vilket inköpts för stadens räkning av ett par ledande personer. Bruket hade tidigare ägts av Johans och Christinas morbror Börje Olofsson Cronberg. Johan Ysing förvärvade även egendomar i Borgvik i Värmland och innehade vid sin död frälsehemmanet Södra Borgvik, Borgvikstorp och Lövåsen samt underlydande kvarnar och sågar.

Christina (omkr 1647 – 1707)

Dottern Christina, född 1647 i Örebro, kom att bo rätt länge i Göteborg. Hon var gift med handelsmannen Johan Hacker, som blivit änkling 1673. Hacker dog emellertid 1675, strax före sin 30-årsdag. Hon gifte om sig med rådmannen, medicine doktorn Olaus Östring²³ och hade med honom gemensamma barn. Östring avled 1682, 57 år gammal. Östring, som sedan 1670 hade varit gift med Maria von Akern, hade också blivit änkling 1675. Christina Ysing nämns så sent som 1687 som dopvittne i tyska församlingen, då som doktor Östrings änka. I 1694 års mantalslängd för Nora socken står hon på Hagbyhammar, vilket bruk som ovan nämnts inköpts av Johan Ysing och henne 1684. Det är inte klarlagt om hon eventuellt varit där redan före 1694

Christina flyttade något år före sin död till brodern Johan och hans familj på Valåsen och avled där på hösten 1707. Hagbyhammar övertogs av brodern Johans dotter Christina, som

1701 gift sig med Petter Persson Wester. Paret hade efter giftermålet bott på Haddebo bruk i Svennevads socken, där även de första barnen föddes.

I tyska församlingen nämns även en Sven Olofsson Ysing som dopvittne i december 1698. Det är det enda ställe hittills där detta namn påträffats. Denne Sven skulle möjligen kunna vara son till Olaus Östring och Christina Ysing.

Petter (omkr 1657 -1697)

Petter Ysing flyttade efter faderns död till Stockholm för att gå i guldsmedlära. Han flyttade småningom över till Göteborg, där han erhöll burskap som köpman 1688 och gifte sig strax därefter med Anna Kynaird. Paret fick fem barn, det sista föddes drygt fyra månader efter faderns död 1697. Han var då enligt dödboken 40 år gammal.

Gert (1663-?)

Kyrkoböckerna för Örebro finns bevarade för några år under 1660-talet och av dessa framgår att Gert Ysings son med samma namn döptes den 28 juni 1663. Några ytterligare upplysningar om denna son har inte påträffats.

Johan Ysings barn

Nedan redovisas de av Johans barn som nådde vuxen ålder²⁴.

Catharina (1672-1751)

Catharina bör vara född i Örebro, vilket dock är svårt att påvisa eftersom det saknas födelseböcker för det uppgivna födelseåret. Fadern Johan Ysing står ensam i mantalslängden för 1672 men däremot är man 3 personer i hushållet för 1673. Sannolikt har han gift sig under 1672 och det känns därför osäkert om Catharinas exakta födelseår. Hon gifte sig inte heller förrän 1695, då hon alltså skulle ha varit 22 eller 23 år gammal.

Vigseln ägde rum på Valåsen och brudgummen var brukspatronen Erik Nilsson Borgström (1660-1720), son till en av de tidiga ägarna till Borgviks bruk i Värmland. Paret fick åtminstone sju barn. När Erik dog hade han trasslat till det ekonomiskt för sig och en konkurs hotade men Catharina, stormor på Borgvik kallad, redde upp situationen genom kraftfullt agerande²⁵.

Möjligen vistades Johan på Borgvik när han avled 1715 eller sent 1714²⁶. Han var ju då änklings sedan ett par år och man lätt tänka sig olika skäl till att han valde att tillbringa sin sista tid hos äldsta dottern.

Christina (1674 – 1762)

Även Christina bör vara född i Örebro, eftersom familjen då bodde där. Även hon gifte sig sent, vid 26 år fyllda, i en tid då döttrarna till ståndspersoner ofta var närmare 15 än 20 då de ingick äktenskap. Vigseln skedde på Valåsen. Hennes tillkommande Petter Persson Wester (1675-1734) var jämnårig och säkert något av en ungdomsbekantskap från umgänget mellan bruksherrgårdarna i trakten. Familjen Wester hade alltsedan 1670 eller 1671 varit bosatt på Björkborn i Karlskoga och även om fadern vid giftermålet var död sedan ett par år var modern kvar som brukspatronessa på Björkborn och Bofors.

De nygifta flyttade in på Haddebo bruk i Svennevads socken i sydöstra Närke som arrendatorer av det bruk som Petters fader, brukspatronen Peder Andersson Wester, köpt 1684. Bruket hade drivits med anställd ledningspersonal och någon ståndsmässig byggnad fanns troligen inte uppförd på platsen. En sådan kom dock till omkring år 1700 men familjen fick inte njuta av den särskilt länge eftersom man flyttade till Hagby hammar utanför Nora, där man övertog bruket efter Christinas faster, som också hetta Christina. Hon började bli gammal och flyttade 1705 eller 1706 till sin bror Johan på Valåsen.

Christina fick fyra barn som nådde vuxen ålder. Sonen Per gick den juridiska banan medan Johan tog över Hagby hammar. Dottern Christina gifte sig 1731 med bruksinspektoren på Svartå Carl Berger (1707-1761), vilken senare blev brukspatron på Ölsboda. Carl, slutligen, titulerades brukspatron men bodde på Nasta gård utanför Örebro.

Christina Ysing (eller fru Wester) överlevde sin man med 28 år och uppnådde själv den aktningssvärda åldern av 88 år. Hon bodde länge i Örebro, där hon också hade släktingar. Hon var en av stadens grandes dames under en rad av år.

Gerhard (omkr 1680-1731)

Födelsestiden för Gerhard, som säkert fått sitt namn efter farfadern, är något osäker. Min bedömning är att 1680 är ett troligt år men han kan även vara född något år tidigare²⁷. Han skrevs in vid Värmlands nation i Uppsala 1691 och blev kemist med tiden och hade eget laboratorium på Valåsen. Efter faderns död blev han den som tog över och fortsatte bruksverksamheten på Valåsen.

Gerhard gifte sig 1714 med en bruksägardotter från andra sidan sjön, nämligen Maria Camitz, då bosatt hos sin omgifta moder Ingeborg Warnmark på Degernäs. Marias födelsestid anges till 1692 men får betraktas som osäker eftersom hennes fader, brukspatronen Matthias Camitz, dog redan 1689. Äktenskapet blev barnlöst och Gerhard själv omkom på Möckeln julafton 1631²⁸. Därmed gick den siste brukspatronen Ysing på Valåsen ur tiden, även om släktingar skulle finnas kvar ännu rätt lång tid.

Maria (omkr 1681-1737)

Maria Ysing bör ha varit ca 30 år gammal vid sitt giftermål på Valåsen 1711 med postmästaren i Örebro Johan Hultman (d 1717). Hon står i vigselboken som dygdesamma jungfrun och hade alltså inte varit gift förut. Det hade emellertid Hultman, vilken blivit änkling med två eller tre barn året innan han ingick sitt andra äktenskap. Hultman hade blivit postmästare i Örebro 1703 sedan hans företrädare Sven Schening blivit avsatt, främst på grund av bristande redovisning. Hultman själv råkade ut för en anmärkning i slutet av sin levnad på grund av ett fel som begåtts när han var frånvarande från sitt kontor i samband med en postavgång, vilket han icke hade rätt att vara.

Äktenskapet med Maria Ysing blev barnlöst men Maria fick ta hand om styvbarnen efter mannens död. Hon hade förmodligen en hygglig egen ekonomi, i vart fall lär inte pension ha ordnats för henne förrän 1730²⁹. Av såväl husförhörslängd som mantalslängd synes framgå att hon som änka bott nära eller tillsammans med systemen Johanna och hennes familj (se nedan).

Magdalena (1685-senast 1726)

Det är oklart när och var Magdalena Ysing gifte sig med krono fogden i Västersysslet i Värmland, Göran Steen. De fick en dotter Christina innan mannen 1720 dog på Borgvik hos Magdalenas äldre syster Catharina, stormor på Borgvik. Påföljande år gifte Magdalena om sig med den 26 år äldre prosten Johannes Dionysios Chenon i Kila socken. Detta äktenskap, som var Dionysios' tredje, blev barnlöst.

Magdalenas dotter Christina ingick 1733 äktenskap med brukspatronen Per Löfman på Bofors. Paret fick inte mindre än åtta barn innan mannen 1745 avled. Christina Steen själv dog året därpå. Yngsta sonen Gustaf Löfman (1742-1778) kom att bosätta sig på Valåsen som den sista medlemmen av släkten Ysing.

Margareta (1692-1742)

Margareta gifte sig troligen hösten 1715, någon gång efter den 26 augusti³⁰, med regementskvartermästaren Gabriel Johan Stuart, vilken redan 1711 erhållit avsked från det

militära. Vigseln kan inte återfinnas i Karlskoga vigselbok. Makarna bodde på Agnshammar inte långt från Borgvik, där de fick åtminstone nio barn. Stuart verkar ha ägnat sig åt godsägarens roll och paret flyttade 1733 till Åbylund i Strå socken i Östergötland, där emellertid mannen avled efter kort tid. Margareta synes ha gift om sig men här inte platsen att gå in närmare på detta.

Johanna (senast 1696-1739)

Johanna gifte sig på Valåsen i november 1717 med sekreteraren i Örebro Magnus Lundqvist. Det vill förefalla som om makarna flyttat in hos systemen Maria, som blivit änka våren samma år efter postmästaren Hultman. I bouppteckningen 1637 efter Maria finns en gård i staden upptagen till 3500 daler, sannolikt har den varit med sedan Hultmans tid.

Kontaktytan mellan bruken i Karlskoga

Det är naturligtvis omöjligt att säkert veta hur omfattande och personliga kontakterna var mellan bruksägarna och bruksförvaltarna i Karlskoga på 1600-talet. Jag vill dock peka på några faktorer som kan ge en viss indikation.

Peder Andersson Wester, bruksförvaltare på Bofors och Björkborn från ca 1671 till sin död 1698, var borgare och handelsman i Örebro när han 1669 gifte sig i Kristinehamn med Christina Warnmark. Hennes syster Brita gifte sig 1672 med Petter Andersson Burckman i Örebro och bosatte sig där. Ytterligare en syster Ingeborg gifte sig 1675 med Mathias Camitz, äldste son till Georg Camitz, vilken grundat Degerfors övre och nedre bruk. Släkterna Wester och Camitz kom därmed att vara i nära släktskap redan tidigt och flera giftermål dem emellan skedde senare som förstärkte släktbanden.

Ysingarna var inte, såvitt bekant, släkt med vare sig Wester eller Camitz under 1600-talet. Det ändrades dock 1701, då Petter Wester d y gifte sig på Valåsen med Christina Ysing, dotter till Johan Ysing. 1714 gifte sig Gerhard Ysing med Maria Camitz, dotter till Mathias Camitz (d 1689). Marias moder Ingeborg Warnmark var då omgift och bosatt på Degernäs gård på andra sidan Möckeln.

Tittar man i Uppsala Universitets matrikel finner man att Olof Mattson Camitz, Johan Persson Wester och Gerhard Ysing alla skrevs in den 16 september 1691. Petter och Anders Wester hade skrivits in redan den 25 september 1689 och bör ha funnits i Uppsala samtidigt med de förstnämnda. Ännu tidigare, nämligen den 25 september 1686, kan man notera de fyra värmlänningarna Gustav och Sven Karlmarck, Olof Wester samt Gustaf Camitz. För samtliga noteras att de haft privatlärare och det ligger nära till hands att förmoda att de åtminstone delvis undervisats gemensamt.

Vänder vi blicken mot Örebro finner vi att familjerna Ysing och Wester under lång tid rört sig samtidigt på en mycket liten yta, kanske inte mycket mer än 300 x 500 m söder om ån. Båda behöll en omfattande kontakt med Örebro under hela 1600-talet men även därefter. Även Elias Larsson Linderoth³¹, som arrenderade Bofors och Björkborn några år på 1660-talet, hade starka anknytningar till Örebro och i vart fall i slutet av 1660-talet var Gert Ysing hyresgäst hos Linderoth i dennes gård vid torget. Linderoth själv blev bergsfogde och stor gods- och bruksägare i östra Värmland med Alkvätterns säteri som bas men inga tidiga släktförbindelser noteras med Ysing, Wester eller Camitz. – Inom samma lilla område i Örebro bodde bland annat Hans Meinich (d 1657, en av grundarna av Villingsbergs bruk), Jöns Eriksson Grubb (d 1690, grundare av Svartå bruk och mångårig bergsfogde i Lekebergslagen och Karlskoga bergslag) samt dennes svärson Johan Norin (d 1695, krono- och bergsfogde i Lekebergslagen och Karlskoga bergslag samt ägare av Frösvidals bruk). Norins änka Anna Grubb kom att efter nytt gifte med Jacob Robsahm bosätta sig på Bofors några år in på 1700-talet.

Naturligtvis förekom viss konkurrens mellan bruken även under 1600-talet, främst gällande skogstilldelningen samt anskaffningen av kol och tackjärn för bruksdriften. Man slås dock av det starka inslaget av planekonomi, där staten främst genom bergskollegiet och de kollegiet underställda bergmästarna utövade en stark styrning av bergshantering. Detta i förening med gemensamma intressen och omfattande släkt- och vänskapsband gör att jag är benägen att tro, att det var mycket mer som förenade än som skilde bruksägarna och bruksförvaltarna.

Ysingarna i det svenska samhället

Även om vi inte vet så mycket om släkten Ysing innan den dyker upp i Göteborg och Örebro har man skäl utgå från att Ysingarna stått ganska högt på den sociala rangskalan, både ekonomiskt och kulturellt. Man får intrycket att i vart fall Gert Ysing fört med sig pengar in i landet eftersom han tidigt kunde engagera sig i vitriolsjudningen i Dylta och något senare förvärva Valåsens ganska nyanlagda hammare i Karlskoga och utveckla denna. Sönerna fick god utbildning och blev framgångsrika, särskilt Conrad som var utnämnd professor när han plötsligt dog i 35-årsåldern, och Jonas och Johan som gick till näringslivet.

Gert bör också ha haft en god ställning ekonomiskt och socialt när han i Örebro strax efter fyllda 30 år kunde gifta sig med Karin Olofsdotter som var dotter till slottsfogden på Örebro slott Olof Jonsson Bure och hans hustru Ingeborg Börjesdotter Canthera. Ingeborg var dotter till kyrkoherden i Stora Mellösa Birger Cantherus. Hennes syster Ålita Börjesdotter var gift med kronofogden i Östernärke Karl Antonsson och hennes bror Bertil, adlad Canthersten, var sekreterare. Brodern Andreas efterträdde fadern som kyrkoherde i Stora Mellösa.

Vidare kan nämnas några av Karin Olofsdotters kusiner. Lars Bertilsson Canthersten, adlad Cantersten, var en framstående medarbetare till Axel Oxenstierna som anlätades i lång rad viktiga diplomatiska uppdrag fram till sin död 1658. Nils Andersson Cantherus, adlad Canterhielm, var assessor i bergskollegium. Anton Hessler hade studerat vid olika utländska universitet och blev 1656 rektor för Örebro skola, dock med dålig lön och många bekymmer³².

Karin Olofsdotters bror Börje Olofsson, adlad Cronberg, företog i sin ungdom en omfattande utrikes resa, och var sedan kassör hos Magnus Gabriel de la Gardie, hovkassör, assessor i kammarrevisionen och blev kort därefter riksräntmästare. Han bedrev en omfattande utrikeshandel både för egen och kronans räkning och han var dessutom ägare till eller arrendator av flera bruk, bland annat Hagbyhammar utanför Nora och Snavlunda bruk utanför Örebro. Börje Cronberg nämns som en av 1600-talets stora finansmatadorer. Karins son Jonas (Ysing) var en tid bokhållare hos Börje Cronberg, som mot slutet hade sin verksamhet i det alltjämt kvarstående Röntmästarhuset vid Slussen i Stockholm. Om även sonen Johan arbetat hos Cronberg är inte känt.

Namnet Weber dyker upp några gånger när man följer Gert Ysing. Gert Weber var född i Göteborg men kom till Stockholm och blev storköpmän där och efterlämnade en betydande förmögenhet. Han synes bland annat ha varit engagerad i sockerindustrin, dels som bokhållare och dels som delägare i Sockerbolaget. Det är troligt att han var släkt med Ysingarna, kanske så att Gert Ysings mor var en Weber. Det är dock för tidigt att ha någon mera bestämd uppfattning på den punkten.

Gerts son Johan var den som närmast kom att ta vid efter fadern men det dröjde över 10 år efter faderns död innan han blev ensam ägare till Valåsens bruk efter att ha löst ut sina syskon. Han hade då hunnit att tillsammans med sin syster Christina förvärva Hagby hammar. Johans båda äldsta döttrar blev båda gifta med brukspatronssöner. Catharina gifte sig med Erik Nilsson Borgström på Borgvik i sydvästra Värmland och visade sig efter mannens död som en mycket duglig brukspatronessa. Hennes son Nils Eriksson Borgström, som förblev ogift, donerade en ansevärd summa pengar till en professur i ekonomi i Uppsala och erhöll titeln bergsråd som ett kungligt ynnestbevis. Christina blev gift med Petter Persson Wester,

son till Peder Andersson Wester, mångårig bruksförvaltare på Bofors och Björkborn. Paret Wester bodde först några år på det av mannens fader innehavda Haddebo bruk men bosatte sig sedan på Hagby hammar, sedan Johan Ysings syster Christina på äldre dagar flyttat till Valåsen för att sluta sina dagar där.

Johan Ysing efterlämnade vid sin bortgång några egendomar i Borgviks socken och möjligen även någon gård i Örebro, där han på 1680- och 1690-talen kommit att förvärva ett antal gårdar varav åtminstone några åter försålles. Ny brukspatron på Valåsen blev ende överlevande sonen Gerhard Ysing, som 1714 gift sig med Maria Camitz, vars moder Ingeborg Warnmark gift om sig och bosatt sig på Degernäs. När Gerhard omkom på Möckeln julafton 1731 var det slut med manliga Ysingar på Valåsen.

¹ Johan Fredric Bagge: Beskrifning om upstaden Örebro (1785). Sid 192f. Bagge återger en längre vers på tyska på ett numera förkommet epitafium (minnestavla) sammanhörande med den Ysingska graven och syftande på Gert Ysing.

² Karl Bodell: Stad, bondebygd och bergslag vid mitten av 1600-talet. Stockholm 1970. På s 213 meddelas att borgaren i Örebro Gert Ysing 1636 förtullade 8 skeppund stångjärn i Arboga

³ Släkten Moback invandrade antagligen från Lübeck till Nyköping alldeles i början av 1600-talet. Hans Moback kan vara född i Nyköping. I Stockholm fanns en samtida Hans Moback som var kryddkramhandlare och tobakshandlare.

⁴ Vid förfrågan hos stadsarkivet i staden Emmerich am Rhein med anledning av uppgifter på mormonernas webbplats på Internet har bekräftats att inte mindre än fyra Gerardus Ising föddes i staden eller dess närhet under tiden 1681 – 1745.

⁵ Författaren har besökt stadsarkivet i Lübeck för att se om något kunde finnas om Gert eller Arendt Ysing men utan resultat. Däremot synes namnformen Issing el likn inte vara helt ovanlig. Inte heller har en förfrågan hos stadsarkivet i Stade givit något resultat.

⁶ Eftersom Valåsen var upptaget som kronohemman kunde Sven Björnsson egentligen endast sälja besittningsrätten, den s k stubbarätten, som hans far förvärvat i egenskap av nybyggare.

⁷ Lars Dahlgren (utg): Karlskoga historia 1586-1936. Karlstad 1936. Sid 104f om Valåsens ursprung.

⁸ Bagge (1785) s 193. En av raderna lyder "Nach dem ich burger war und zwei mahl man auf erden".

⁹ Bagge (1785), s 193. På gravstenen fanns inskriptionen "*Härunder ligger begrafven - - - Gerdt Ysing - - - tvänne barn - - 1641.*"

¹⁰ Christina dog 1707 24/10 på Valåsen i Karlskoga socken. Hon var då enligt dödbokens uppgift 59 år, 11 månader och 14 dagar gammal

¹¹ Lind, 23 bandet (1857), s 27 om Conrad Ysing. Fadern Gert Ysing anges vara g m Karin Olofsdotter.

¹² Brevet finns i stort antal i Börje Cronbergs samling i Riksarkivet. Även Hans Mobacks brev finns i samma samling, också i ett stort antal. Moback skriver på svenska. Tyvärr är berörda brev svårlästa och torde huvudsakligen innehålla affärskorrespondens och har ej genomgått närmare.

¹³ Hans Moback (d 1674) var karduansmakarmästare och gift med Olof Cronbergs syster Christina (d senast 1679). Han säger själv enligt domboken från Karlskoga häradsrätt 1658 11-12/10 att han resignerade sitt burskap i Nyköping 1650 30/10 sedan han fått sitt mästarbrev i Stockholm 16/11 s å. Han företedde vidare ett brev från drottning Christina daterat 1650 8/7 som gjorde honom till genantborgare i Örebro. Han visade också ett pass från riksamiralen Carl Carlsson Gyllenhielm om ett 16-årigt arrende löpande från 1641 30/10 (det sägs dock ej vad saken gällde men Gyllenhielm ägde fastigheter i Närke). Bodell (1970) s 223 anger att Hans Moback redan 1642 förtullade stångjärn i Örebro. – Uppgifterna synes motstridiga, ev kan vi ha med två generationer att göra.

¹⁴ Olof Rynning (d 1669) var mångårig rådmän i Örebro och gift fyra gånger.

¹⁵ Karlskoga häradsrätt nämner att Gerts son Johan var gift med sin styvsyster [Catharina Persdotter] när han 1687 fick fastebrev på Valåsens bruk.

¹⁶ Ysing var delägare i ett par sjukhus, ev tillsammans med Hindrich Barckhusen, f i Lybeck 1607 9/7. Det är dock möjligt det var släktskapen med Carl Antonsson, fogde i Östernärke, som förde honom till Dylta. Antonsson och tidigare hans far Anton Cleophas var båda starkt engagerade vid Dylta.

¹⁷ K Fr Karlsson: Blad ur Örebro skolas historia. Andra häftet, s 14 och 16. Örebro 1872.

¹⁸ Stockholms stadsarkiv, bou 1674:1174 (förrättning 1674 14/10). Jonas Ysing nämns som bokhållare hos Börje Olofsson. Enligt Elgenstierna tab 646 Cronberg var då Börje Olofsson Cronberg död sedan 1673 9/2. Rörelsen fortsattes sannolikt av änkan.

¹⁹ Handlingar i ärendet finns i riksarkivets serie Biographica.

²⁰ Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män. Tjugotredje bandet (1857), s 26-30. Utgivet av N M Lindh, Örebro. – Andra uppgifter om Conrad Ysings död finns i litteraturen.

²¹ Nachmansson och Hannerberg: Garphyttans historia.

²² En kontrovers mellan herrarna uppkom efter några år, då Reben kritiserade Ysing för att inte i tid vilja inkomma med ett riktigt inventarium (bouppteckning) efter sin fader. Saken verkar dock ha bilagts. Ingenting nämns i Rådhusrättens protokoll om inventariets innehåll.

²³ Östring hade en tid varit stadsläkare i Göteborg men fått lämna denna befattning enligt Helge Almqvist i Göteborgs historia.

²⁴ Minst fyra barn nådde inte vuxen ålder, nämligen Johan (döpt 1681 1/5, död före 1684 20/2), Margareta (döpt 1682 28/11, död före 1692 18/9), Johan (döpt 1684 20/2) och Euphrosina (döpt 1687 21/9).

²⁵ Domar Skafte: Borgvik. Karlstad 1983. I boken finns utförlig och intressant dokumentation om Catharina Juliana Ysing och hennes familj samt om Borgviks bruk.

²⁶ Jag har inte påträffat någon klar uppgift om Johan Ysings död. Ingen notering finns i Karlskoga kyrkas dödbok. Johan finns med i mantalslängden för 1714 med son och två döttrar, utöver gårds- och bruksfolk. För 1715, vilken längd är undertecknad den 16 februari 1715, står Johan Ysing med hustru, son och 2 döttrar. Denna uppgift är sannolikt felaktig eftersom sonen Gerhard gifte sig 1714. I Karlskoga häradsrätts dombok finns en notis från den 26 augusti 1715 av vilken framgår att Johan själv förseglat sitt testamente och att det förvarats i Karlskoga prästgård. Sonen Gerhard ville öppna det med övriga syskon närvarande men eftersom det inte låtit sig göra anmälde han testamentet vid häradsrätten för att iaktta lagens föreskrift att det skulle uppvisas ”inom år och dag”.

²⁷ Järth Ysing står som fadder vid dop redan 1694 2/7, vilket talar för att han kan vara född före 1680.

²⁸ Tryckt gravskrift i Uppsala universitetsbibliotek.

²⁹ Ernst Grape: Postkontor och postmästare. Stockholm 1951. Sid 733f.

³⁰ Gerhard Ysing säger sig på tinget med Karlskoga häradsrätt denna dag tala för sig och sina båda systrar, jungfrurna Margareta och Johanna.

³¹ Karlskoga bergslag 2006. I min artikel om Bofors och Björkborn på 1600-talet finns på s 135 ff ett avsnitt om Elias Larsson Linderoth.

³² K Fr Karlsson: Blad ur Örebro skolas historia, femte häftet. Örebro 1900. Sid LXIX ff innehåller biografiska uppgifter om Anton Hessler, vilken även nämns på andra håll i skolans historia. Ålita Börjesdotter var, såsom namnet antyder, dotter till kyrkoherden i St Mellösa Birger Cantherus och syster till Ingeborg Börjesdotter, Börje Cronbergs mor.